

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 33 Volume: 7 Issue: 33

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

SİYASET VE TERÖR KISKACINDA PAKİSTAN MEDRESELERİ PAKISTAN MADRASSAS INFLUENCED BY THE POLITICS AND TERROR

M. Nur PAKDEMİRLİ*

Öz

Pakistan medreseleri terör ve şiddetle anılmakta ve pek çok suçlamanın odağında yer almaktadır. Medreselerin militarist gruplarla işbirliği içerisinde olduğu ve onlara eleman yetiştirdiği iddia edilmektedir. Çalışmamızda, bu iddiaların doğruluk ve gerçeklik değerini belirlemek üzere Pakistan medreselerinin siyaset ve terör bağlantıları incelenmiştir. Taliban'ın ortaya çıkışı, medreselerdeki radikal eğilimler, 'İslamcı militan' olarak tanımlanan ve terör olaylarına adı karışan kişilerin eğitim durumları, medrese mensuplarının konuyla ilgili yaklaşımları gözden geçirilmiştir. Araştırma sonucunda, medreselerin birer terörist fabrikası olduğu şeklindeki ithamların gerçeği yansıtmadığı, ancak olayların ve ilişkilerin görüldüğünden çok daha karmaşık olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Pakistan, Medrese, Eğitim, Terör.

Abstract

Pakistan madrassas are referred with terror and violence and are under the focus of several accusations. It is claimed that madrassas are in cooperation with militarist groups and raise people for them. In this work, terror and political connections of Pakistan madrassas are investigated to determine the truth of such claims. The emergence of Taliban, radical inclinations, educational status of people so called 'Islamic Militants' who are involved in terror, views of members of the madrassas on the topic are studied. In conclusion it is found that madrassas are not institutions educating terrorists and the events and connections are much complicated than as it appears.

Keywords: Pakistan, Madrassa, Education, Terror.

Giriş

Bölge tarihinde yüzyıllar boyunca toplumun İslâmlaşmasında, gelişmesinde, medenîleşmesinde ve imarında büyük rolü olan Pakistan medreseleri günümüzde ciddi bir şâibe altındadır. Medreseler siyasallaşmak, marjinalleşmek, terörü desteklemek ve silahlı örgütlerin arka bahçesi olmakla suçlanmaktadır. ABD'de gerçekleşen 11 Eylül 2001 saldırılarından, sonrasında gelişen terör olaylarından, Ortadoğu ve Afrika ülkelerindeki iç savaşlarda etkin rol oynayan el-Kâide bağlantılı silahlı marjinal grupların kanlı eylemlerinden medreseler sorumlu tutulmaktadır. (Zaidi, 2013: 4) Medreselerinin %15'inin militarist gruplarla

* Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü.

¹ Pakistan'da 2012 yılı itibarıyla 12.692 (%97) adedi çeşitli dinî cemaatlere, 383 (%3) adedi devlete ait olmak üzere toplam 13.075 medrese vardır. Bir milyon 759 bin kayıtlı öğrencisi olan bu medreselerde 57.585 öğretim elemanı görev yapmaktadır. Genel eğitim kurumları içerisinde medreselerin oranı %5.02'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz. AEPAM (2013). *Pakistan Education Statistics 2001-2012, Academy of Educational Planning and Management, Statistics Study No.252*, Islamabad: AEPAM Ministry of Education Publications, s. 7, 22, 66.

bağlantısı olduğu belirtilmektedir. (Kronstadt, 2004: 2) Medreselerin politik çıkarlar doğrultusunda desteklenerek kullanıldığı ve medrese sayısındaki artışın İslamcı militan sayısındaki artışın göstergesi olduğu söylenmektedir.(Rashmi, 2011: 70)

Özellikle sınır bölgelerinde Afgan-SovyetSavaşından kaçan Afgan halkın fakir çocuklarını ücretsiz olarak himaye eden ve cihat gruplarına destek sağlayan 1500 civarında medrese olduğu ve bu medreselerde militan yetiştirildiği iddia edilmektedir.(Bano, 2007: 50; Birişik, 2007: 72; Malik, 1989: 20) Afgan-Sovyet Savaşı (1979-1988) ve Keşmir'de yaşanan Pakistan-Hindistan Savaşı (1977) sırasında Pakistan medreselerinin militan yetiştiren birer 'terörist fabrikası' haline geldiği vurgulanmaktadır. Sipah-ı Sahabe, Leşker-i Tayyibe, Leşker-i Cengvî, Ceyş-i Muhammed, Harekât-ı Cihad-ı İslâmî, Harekâtu'l-Mücahidîn gibi militer oluşumlara ait süreli yayınların medrese öğrencilerinin ellerinde dolaştığı söylenmektedir.Medreselerin Afgan sınırındaki bölgelerin yönetimini ele geçirdiklerine dair yayınlar yapılmaktadır.(Blanchard, 2007: 4; Hussain ve Qureshi, 2007: 66; Javaid, 2011: 9; Khokhar, 2007: 353; Kozicki, 2002: 2; Leirvik, 2008: 143; Nayyar, 1998: 230; Rahman, 2006b: 89; Shaikh, 2009: 165)

Öte yandan, yöneticilerinin cihat yanlısı olduğu ileri sürülenİslamabad Lâl Mescidi külliyesindeki Camia Hafsa (Kız bölümü) ve Camia Feridiyye (Erkek bölümü) medreselerinde 2007 yılında çıkan ve hükümet güçlerince kanlı bir şekilde bastırılan ayaklanmanın hafızalardaki izi silinmemiştir. Afgan-Sovyet Savaşı esnasında talebelerini Afganistan'ı savunmaya yönlendirmiş olsa dahi, başkent merkezindeki bir medresede silah depolanabilmesi ve ayaklanma çıkarılabilmesi konusu halen açıklığa kavuşmamıştır. (Asal ve dğr, 2008: 973; Birişik, 2007: 72)

Ahmed ve Haqqani gibi bazı araştırmacılar 2000'li yıllarda gerçekleşen terör olaylarının sorumluluğunu Ziya'ül Hak dönemine (1977-1988) yüklemektedirler. Pakistan'da radikal eğilimlerin Ziya'ül Hak döneminde tırmanışa geçerek Afgan-Sovyet Savaşını Afganların kazanmasıyla ilgilenen ABD'nin ve ideolojik hedefleri olan Suudi Arabistan'ın finansal desteğiyle terörizme dönüştüğünü iddia etmektedirler. (Ahmed, 2004: 83) Afganistan cihat gruplarını destekleyen medrese bağlantılı Harekât-ı Cihad, Harekât-ı Ensar, Ceyş-i Muhammed, Sipah-ı Sahabe-i Pakistan, Cundullah gibi oluşumların bu dönemde ortaya çıktığı bilinmektedir. (Fair, 2009: 57)Ancak başlangıçta müdafa amacıyla yapılan bu organizasyonların adlarının sonralarıterörolaylarına karışmasından Ziya'ül Hak'ın sorumlu tutulmasının gerçekçi bir değerlendirme olup olmadığı tartışma konusudur.

Ardı arkası kesilmeyen tüm bu iddialar ve şaibeli olaylar medreselerin siyaset ve terör açısından incelenmesini zorunlu kılmıştır. İslâm dünyasının geleneksel öğretim kurumları olan medreselerin son dönemlerde içine sürüklendiği bu tartışmalı konumu ve Pakistan medreselerine yöneltilen suçlamaların doğruluk ve gerçeklik değerini literatür taraması yöntemiyle inceleyen bu çalışmada, konu, Medrese 'Taliban'ı,'İslamcı Militanlar' ve Medrese: İddialar ve Gerçekler, Pakistan'daki Militarist Gruplar ve Medrese Bağlantıları başlıkları altında ele alınacaktır.

I. Medrese 'Taliban'ı

ABD, Suudi Arabistan ve Pakistan'ın²desteği ile Afganistan'daki Rus işgalini bertaraf etmek üzere Peştun medrese öğrencilerinin kurduğu Taliban organizasyonunun adı Ruslara karşı mücadele verilen yıllarda hemen hemen hiç duyulmamıştır. Afganistan'ın daha çok güneydoğu sınırındakiPakistan medreselerinde yetişen öğrencilerin katıldığıoluşumaözellikle Gazne, Kandahar gibi vilayetlerden ve Svat Vadisi'nden büyük katılımlar olmuştur.Batı destekli bu mücahit örgütü Afganistan'ın işgal yıllarında başarılı bir savunma gerçekleştirmiş ve Sovyet güçlerini çekilmek zorunda bırakmıştır. Ancak daha sonra ABD'nin bölgeye yerleşerek kendi kontrolünde bir yönetim kurmak istemesini tepkiyle karşılayan Taliban, ülkede beliren

² ABD, Suudi Arabistan ve Pakistan'ın Taliban'a destek verme amaçları farklıdır. ABD Taliban'ı Sovyetler'e karşı kullanmış, Suudi Arabistan işgal sonrası Afganistan'ında dini ideolojileri doğrultusunda bir yönetim kurmak istemiş, Pakistan ise Kâbil'de muhtemel Hindistan saldırılarında yanında yer alacak İslamabad yanlısı bir hükümet görmek istemiştir.

yönetim boşluğunu doldurma çabası içerisinde girmiş ve mücadelesini farklı cephelere kaydırmıştır.(Yalçınkaya, 2012: 53)

Taliban'ın El-Kaide'yi kurarak terör örgütüne dönüşmesi de hedeflerin çatıştığı bu süreçte gerçekleşmiştir. ABD, Suudi Arabistan ve Pakistan istihbarat servislerinden destek alarak yıldıza güç kazanan Taliban, 1988 yılında, 'emperyalist güçlere karşı silahlı direniş' kaidesiyle yeni bir hedef belirlemiş ve El-Kaide'yi kurmuştur. Bu tarihten itibaren, maddi bir yapılanmadan ziyade ideolojiye dayalı bir yapılanma oluşturmuş, böylece farklı ülkelerdeki radikal gruplarla bağlantı kurarak 2000'li yıllarda dünyanın değişik bölgelerinde kanlı eylemler gerçekleştirecek olan bir terör örgütüne dönüşme sürecine girmiştir. (Çevikalp, 2011: 23)

Burada şunu vurgulamak gerekir ki, Taliban'ın ve El-Kaide'nin yönetim kadroları seküler eğitim almış bireylerden oluşturulmuştur. Üsâme bin Ladin'in üniversite öğreniminin hemen ardından CIA ve Suudi İstihbaratı işbirliği ile eğitilerek Afganistan'a gönderildiği bilinmektedir. (Acar, 2011: 20; Gürbüz, 2008: 132) Üsâme bin Ladin, Suudi hükümetinin desteğiyle Taliban'ı yönetmek üzere Afganistan'da kendisinden önce görevlendirilmiş olan ve 'cihadın irşatla desteklenmesi' fikrini savunmasıyla tanınan Ürdün'lü Prof. Abdullah Azzam'ın suikast sonucu ölümünün ardından yönetime geçmiş ve El-Kaide'nin 'radikal cihat' eksenli ideolojik temellerini atmıştır.El-Kaide'nin kurucu liderlerinden Eyman el-Zevahiri Mısır'lı bir hekimdir. El-Kaide'nin askeri komitesinde yer alan ve pek çok eylemin planlayıcısı olarak bilinen Saif el-Adel'in Mısır ordusunda albay rütbesiyle görev yaparken Taliban'a katıldığı bilinmektedir. Örgütün üst düzey kadrosunda yer alan Enver el-Awlaki oldukça iyi eğitilmiş Yemen kökenli bir ABD vatandaşıdır.(Çevikalp, 2011: 26)Bu örneklerde görüldüğü gibi, Taliban'ın ve El-Kaide'nin yönetim kadrolarının geleneksel eğitim veren medrese mezunları yerine modern eğitilmiş bireylerden oluşturulması, ABD'nin, Sovyetlere karşı yürüttüğü kadim mücadelesinin Afgan cephesinde başarıya şansa bırakmak istemediğini açıkça göstermektedir.

Sovyet kuvvetlerinin Afganistan'dan çekilmesiyle birlikte,İsrail ve Mısır'dan sonra ABD'den en fazla ekonomik yardım alan ülke konumundaki Pakistan ABD'nin ilgisini kaybetmiş ve anlaşmalara göre 1991 yılında ödenmesi gereken 564 milyon ABD Doları tutarındaki yardımı alamamıştır.Hindistan karşısında güç kaybetmeme ve yeni bir politika geliştirme ihtiyacı hisseden Pakistan, Afganistan'da Taliban rejiminin gelişmesine lojistik destek vermiştir. Bu süreçte,Pakistan'ın içinde bulunduğu olumsuz ekonomik koşullar ve artan yolsuzluklar ülkedeki Taliban ve el-Kaide bağlantılı radikal grupların güçlenmesine zemin hazırlamıştır.Kontrolde çıkarak silah ve uyuşturucu kaçakçılığı işine de bulaşanbu gruplar Pakistan hükümetlerini iç ve dış politika arenasında zor durumda bırakmıştır. (Çolakoğlu, 2007: 75)

11 Eylül 2001 saldırılarından Taliban ve el-Kaide'ye yardım ve yataklık ettiğini düşündüğü medreseleri sorumlu tutan ABD, bu kez de, daha önce mâlî ve askeri destek sağladığı cihat organizasyonlarının ortadan kaldırılması için ödenek çıkarmış ve ekonomik yardıma ihtiyaç duyan Pakistan hükümeti bu ödenekleri kabul etmiştir. (Butt, 2012: 390) ABD, eğitim reformu gerçekleştirmesi ve medrese öğrencilerini devlet okullarına yönlendirmesi için Pakistan'a 100 milyon Doların üzerinde ödeme yapmış,(Fair, 2012: 135) Taliban'ı ve el-Kaide'yi bitirmesi karşılığında da yıllık bir milyar Dolar askeri yardım sözü vermiştir. (Usher, 2008: 8) Her ne kadar Pakistan, Taliban ve el-Kaide militanlarının dağlık sınır bölgelerine yerleşmelerine göz yummuş olsa da, bu yardımlar uzun vadede hedefe ulaşmış görünmektedir.Pakistan'da Afgan-Sovyet Savaşı sırasında yüksek olan medrese artış oranı 2001'den itibaren durağanlaşmıştır ve bu durumda henüz kayda değer bir değişiklik olmamıştır.

II. 'İslamcı Militanlar' ve Medrese: İddialar ve Gerçekler

ABD hükümeti, medreselerin % 15'inin radikal eğilimli olduğunu, ABD aleyhtarlığı yaptığını ve talebelere askeri eğitim verdiğini iddia ederek eğitim reformu konusunda Pakistan hükümetine baskı yapsa da bu oranın doğruluğuna dair somut bir delil sunamamıştır. (Institute of Policy Studies, 2002: 53; Rahman, 2006a: 19; Zia, 2003: 165)Bu tür iddiaların dayandırıldığı bilgiler New York Times, Washington Post gibi bazı medya kuruluşlarının sansasyonel ve abartılı haberlerinden ibarettir. (Malik, 1989: 21; Noor ve dğr., 2008: 146)Konuyla ilgili olarak yapılan araştırmalarda Pakistan medreselerinin sistematik olarak militarist organizasyonları

desteklediğine dair kesin bir delil bulunamamıştır. Bu araştırmalardan elde edilen bulgular incelendiğinde özellikle medreselerde yürütülen geleneksel din eğitimi ve terör arasında doğrudan bir bağlantı kurulamamıştır. (Shapiro ve Fair, 2010: 79)

‘İslâmcı militan’ olarak lanse edilen teröristler üzerinde bizzat ADB ve Avrupa ülkelerinden bazı araştırmacılar tarafından³ yapılan çalışmalar bunların büyük bir kısmının içinde yetiştiği toplumun ortalama eğitim düzeyinden daha iyi eğitim aldığını (ortaöğretim yada yükseköğretim düzeyinde) ortaya çıkarmıştır. Taliban’ın ve El-Kaide’nin yönetim kadrolarının seküler eğitilmiş bireylerden oluşması gibi, bu militanlar da çoğunluk itibarıyla geleneksel öğretim kurumu olan medreselerden değil, modern öğretim kurumlarından mezundurlar. Operasyon başarısını garantilemek isteyen terörist grupların, elemanlarını mümkün olduğunca iyi eğitilmiş adaylar arasından seçme eğiliminde olduğu düşünülmektedir. Örneğin, 11 Eylül 2001 saldırılarını gerçekleştiren 19 kişiden hiçbirisi medrese mezunu değildir, bilakis batı ülkelerinde üniversite eğitimi almış bireylerdir ve bu münferit bir olaya özgü sıradışı bir durum değildir.

Sageman’ın 2004’te, Bergen ve Pandey’in 2006’da terör olaylarını gerçekleştiren el-Kaide militanları üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmaların sonuçları da aynı doğrultudadır. Benzer sonuçların elde edildiği bu araştırmalara göre hayatının herhangi bir döneminde medreseye kaydolmuş militanların oranı %9’un altındadır. Teröre adı karışan militanların büyük bir kısmı modern yükseköğretim kurumlarında eğitim almış kişilerdir. Üstelik bu eğitimi herhangi bir İslâm ülkesinde değil, batı ülkelerinde almışlardır. Son yılların en sansasyonel beş terör saldırısını⁴ gerçekleştiren 79 terörist hakkında yapılan araştırma da bu kişilerin oldukça iyi eğitilmiş olduğunu, birçoğunun üniversite mezunu olduğunu göstermiştir. Diğer olaylara adı karışan 172 terörist hakkında yapılan araştırma sonuçları da aynıdır. Bunlar arasında ekonomist, çocuk cerrahı ve mimar gibi çeşitli meslek mensupları dahi vardır.

Puri, medreselerin radikalleştirme, yardım ve yataklık yapma ve saldırıları yönetme yoluyla sistematik olarak teröre destek verdiğini ileri sürmektedir. Pakistan kaynaklı terör saldırılarını Batıyı hedef alanlar, Hindistan’ı ve Afganistan’ı hedef alanlar ve yerel saldırılar biçiminde kategorilere ayırmaktadır. Batıyı hedef alan saldırılarda daha donanımlı elemanlar gerektiğini ve terörist grupların bu tür elemanları diğerlerine tercih ettiğini belirtmektedir. Bununla birlikte daha kolay ve başarısızlık oranı düşük olan diğer saldırılarda eğitim yönüyle fikri altyapısı hazır olduğundan medrese öğrencilerinin öncelikli olarak tercih edildiğini iddia etmektedir. (Puri, 2010: 61) Ancak Puri, tüm medreseleri aynı kefeye koyarak bu kurumlar aleyhine realist görünümlü ütopyik bir yaklaşımla şekillendirdiği teorisinin medreselerin sistematik desteği ve medrese öğrencilerinin öncelikli olarak tercihi ile ilgili kısımlarını destekleyecek herhangi bir delil ileri sürememektedir.

Afganistan ve Keşmir’de terör saldırıları esnasında ölen 141 militanla ilgili olarak 2004 yılında yapılan araştırmanın sonuçları Puri’nin medrese öğrencileri ile ilgili görüşlerinin vak’a incelemelerine dayanmayan temelsiz ve zayıf iddialar olduğunu göstermektedir. Araştırmaya göre, bahsi geçen 141 militandan 82’si en az lise düzeyinde modern eğitim almış, 27 militan ise 4 yada daha az süreyle medrese öğrenimi görmüştür. Yarı zamanlı medrese öğrencisi olan bu militanlardan medresede silah altına alınmış olanların sayısı 19’dur. Diğer 8 militan ise cihad propogandalarının yada arkadaşların tesiri ile bu işe yeltenmişlerdir. (Malik, 2002: 21) Bu sonuçlar geleneksel din eğitim kurumları olan medreselerle terör arasında doğrudan bağlantı kurulamayacağını, ancak sınırlı bir ilişkiden söz edilebileceğini göstermektedir. (Puri, 2010: 52; Zaidi, 2013: 10)

III. Pakistan’daki Militarist Gruplar ve Medrese Bağlantıları

Pakistan’da, ABD’nin ve Suudi Arabistan’ın desteğiyle Sovyet-Afgan Savaşı sırasında açılan ve halen Taliban rejimiyle de irtibatlı olan kayıtlı yada kayıt dışı bazı medreseler vardır

³ Bahsi geçen araştırmacılar: Sageman, Krueger, Bergen, Berrebi ve Fair. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fair, 2009: 67.

⁴ Bahsi geçen terör saldırılarının gerçekleştiği yer ve tarihler: ABD-Dünya Ticaret Merkezi (1993),Tanzanya ve Kenya ABD büyükelçilikleri (1998), ABD-Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon (11 Eylül 2001),Endonezya-Bali (2002),İngiltere-Londra (2005).

ki, kapalı kapılar ardında olduklarından bunlar hakkında güvenilir bilgi elde etmek neredeyse imkansızdır. Örneğin, Taliban liderlerinden Molla Ömer'in de eğitim aldığı, Afgan sınırında bulunan Akora Hattak'taki 'Dâru'l-Ulûm Hakkaniye' medresesi bunlardan birisidir. (Ali, 2009: 34; Fair, 2009; 57; Rahman, 2004: 307)

Pakistan'daki militarist organizasyonlara genellikle selefi olarak tanınan Ehl-i Hadis⁵ ekolü ile Deobendi⁶ ekolünden ayrılan marjinal gruplar dahil olmakla birlikte, az sayıda Birelvi⁷ mensubu da katılmaktadır. Afgan Talibanı, Pakistan Talibanı, Leşker-i Tayyibe, Leşker-i Cengvî, Sipah-ı Sahabe, Ceyş-i Muhammed, Harekât-ı Cihad-ı İslâmî gibi militaristoluşumlarla herhangi bir şekilde irtibatlı olarak faaliyet gösteren 200 Deobendi, 77 Ehl-i Hadis, 23 Birelvi medresesi olduğu iddia edilmektedir. Ancak bu oluşumlar terör saldırılarındaki başarı oranını yükseltmek için medrese öğrencileri yerine, daha ziyade, saldırı yapacakları yerlerde koşulanmış modern eğitilmiş profesyonel teknik elemanlarını kullanmaktadırlar. (Fair, 2012: 140; Zaidi, 2013: 12) Bu örgütlerden özellikle, Keşmir'de Hindistan askerleriyle yaptığı çatışmalarla tanınan Leşker-i Tayyibe medrese öğrencilerini tercih etmemesiyle bilinmektedir. Örgütün saldırılar sırasında kaybettiği ve şehit olarak nitelendirdiği 800 kişi hakkında yapılan araştırmalar bu kişilerin ortalama Pakistanlı erkeklere kıyasla son derece iyi eğitilmiş olduklarını göstermiştir. Pakistanlı erkeklerin ortalama öğrenim süresi 6 yıl iken Leşker-i Tayyibe'nin saldırılarında hayatını kaybeden gençlerin en düşük eğitimlileri dahi ilk seviye lise (10. sınıf) mezunlardırlar. (Fair, 2012: 139)

Öte yandan, Pakistan güvenlik güçlerinin açıklamalarına göre, terör saldırılarında medrese öğrencilerini kullanan küçük gruplara az da olsa rastlanmaktadır. Örneğin, Lâl Mescit külliyesindeki Camia Feridiyye medresesinin bazı elemanları Müşerref döneminde 2007'de gerçekleştirilen Lal Mescit operasyonunun intikamını almak üzere intihar bombacısı yetiştiren 'Gazi Kuvvetleri' adlı küçük bir grup kurmuşlardır. Medrese mensupları İslamabad'dan aldıkları gençleri Afganistan sınırındaki kayıt dışı medreselere götürerek eğitimden geçirmekte ve terör saldırılarında kullanılmaktadır. Benzer şekilde faaliyet gösteren bir başka grup Keşmir'de savaşan Ceyş-i Muhammed'den ayrılan 'Esmatullah Muaviye' grubudur. Bu grupların her ikisi de faaliyetlerini terör saldırıları organize eden 'Tehrik-i Taliban Pakistan'a bağlı olarak yürütmektedirler. (Zaidi, 2013: 10)

Pakistan güvenlik güçleri bazı teröristlerin medreselere öğrenci ya da misafir olarak sızdığını ve buralarda gizlendiğini belirtmektedirler. Dera Gazi Han'daki Camia Osmaniya gibi bazı medreselerin özellikle bu amaca yönelik olarak hizmet verdiğini ve medrese görünümü altında terörist barındırdığını iddia etmektedirler. Ancak eğitim-öğretimden başka hedefleri olmadığını savunan pek çok medrese mensubu bu ithamlardan son derece rahatsız olduklarını ifade etmektedirler. Medrese yetkilileri "Afgan Savaşı sırasında öğrencilerinin savaşa gittiğini ve bu konuda tüm dünyanın kendileriyle hemfikir olduğunu, ancak savaştan sonra Batı dünyasının Sovyetleri yenen bu mücahitlerden ürktüğünü" ifade etmektedirler. Onlara göre "Batılılar kendileri için tehdit olarak görmeye başladıkları bu gücü zayıflatabilmek için İslam ve medreseler aleyhine kara propaganda yapmaktadırlar. Eğer herhangi bir medresenin terörü desteklediğine dair kesin delil varsa devlet bu konuda gerekeni yapmalıdır. Eğer bir terörist öğrenci ya da konuk hüviyetinde medresede gizleniyorsa medrese yönetimi bu durumdan haberdar edilmelidir. Medreseye büyük bir askeri güç yığarak sosyal kriz çıkarılmasındansa sorunun küçük çaplı bir operasyonla çözülmesi daha uygundur." Medrese kurulları da bu görüşe katılmakta ve terörü desteklediğine dair kesin delil tespit edilen medreselerin kuruldan çıkarılmak üzere kendilerine bildirilmesini istemektedirler. (Zaidi, 2013: 11) Görüldüğü gibi

⁵ Ehl-i Hadis: Seyyid Nezir Hüseyin Dihlevî'nin (1805-1902) liderliğinde kurulan, selefiligi canlandırma iddiasında olan, Vehhabilik özellikleri taşıyan bir cemaattir.

⁶ Deobendi: Geleneksel din eğitimini muhafaza etmek amacıyla 'Daru'l-Ulum-u Deobend' medresesi çevresinde oluşan ve Muhammed Kasım Nanotavi (1832-1880) önderliğinde gelişen bir cemaattir. Pakistan'ın en büyük dini cemaatidir.

⁷ Birelvi: Ahmed Rıza Han Birelvi'nin (1856-1921) liderliğinde 'Medrese-i Ehli Sünnet ve Cemâat' yada 'Dârülulûm-i Manzaru'l-İslâm' olarak bilinen eğitim kurumu çevresinde oluşan, Hindistan'ın Hinduizm de dâhil olmak üzere çeşitli inanışlardan gelen birçok özelliğini barındıran ve yaşatan cemaattir.

medrese mensupları terörle anılmaktan rahatsızdırlar. Devletin bu konudaki aşırı tepkilerini de doğru bulmamaktadırlar. Ancak gerekenin usulünce yapılması konusunda da devletle işbirliğine hazır şeffaf bir tutum sergilemektedirler.

Pakistan'daki silahlı radikal gruplarla ilgili olarak yapılan araştırmalarda ortaya çıkan kaydadeğer birgerçek vardır ki o da şudur: Taliban ve El-Kaide yönetiminde olduğu gibi, bu grupların lider kadrolarında yer alan şahıslar da medrese eğitimi değil, modern seküler eğitim almış bireylerdir. (Malik, 2002: 21) Ayrıca, militarist gruplarla işbirliği içerisinde olduğu iddia edilen medrese yöneticileriyle Pakistan hükümetinin önde gelenleri ve istihbarat elemanları arasında açıklanamayan görüşmeler ve mali yardımlar tespit edilmiştir.⁸ Bu durum, medrese kurullarının ve mensuplarının dillendirdiği 'kara propaganda' söyleminde haklılık payı olabileceğini düşündürmektedir.

Medreseler üzerine içeriden ve dışarıdan birtakım politik oyunlar oynandığı açıktır. Ancak kendilerine yöneltilen pekçok suçlama, cezalandırma ya da baskıya rağmen medrese mensuplarının %76'sı olumsuz tepki ile karşılık vermeye taraftar değildir. (Ahmad, 2009: 2) Medrese yönetimlerinin ekseriyeti öğrencilerinin politik aktivitelere katılmasını onaylamadıkları gibi, bu katılımı cezayı gerektiren bir durum olarak kabul etmektedirler. (Fair, 2009: 64)

Silahlı radikal oluşumlar eğitim felsefesinde 'şiddet'in yer almadığı bu tür medreseleri sadece zan altında bırakmayıp doğrudan doğruya terörlerine hedef yapmaktadırlar. Karaçi'de 1954 yılında Muhammed Yusuf Binori tarafından kurulan ve Camia Binoriye olarak bilinen Camia Ulûm-i İslâmiye debunlardan birisidir. Medresesinin terör karşıtı üç öğreticisi ve on öğrencisi 11 Eylül saldırılarından sonra, 2004-2005 yıllarında, farklı zaman ve mekânlarda bilinmeyen kişilerce suikaste uğramışlardır. Medrese hakkında karapropagandalar yapılmış ve öğrencileri kışkırtılarak terör olaylarının içerisine çekilmeye çalışılmıştır. (Asal ve dğr., 2008: 973; Birişik, 2007: 72) Bu tutum ve eylemlerle yapılmak istenenin ya da amaçlananın ne olduğu merak konusudur.

Aynı şekilde, militarist grupların faaliyetlerini eleştiren pek çok medrese uleması ya şiddete maruz kalmış ya da öldürülmüştür. Deobendilerden Mawlana Hassan Jan Taliban'ı eleştirdiği için 2007 yılında, Birelvilerden Mawlana Sarfrazullah Naeemi bombalı eylemlerin İslâmî olmadığına dair fetva verdiği için 2009 yılında katledilmişlerdir. Bu olayların ardından, medrese kurulları hükümeti militarist gruplarla ilişkili medreseleri kollamakla ve ılımlı medreseler üzerinde baskı kurmakla suçlanmışlardır. (Kaymakcan ve Aşlamacı, 2012: 144)

Sonuç ve Değerlendirme

Medreselerin marjinalleşmesi ve militarist oluşumları desteklemesi ile ilgili iddialar ve olaylar görüldüğünden çok daha karmaşıktır. (Asal ve dğr., 2008: 973; Fair, 2009; Shapiro ve Fair, 2010: 90) 90'lı yıllardan önce medreselerle ilgili bu tür şaibeler söz konusu değilken, eğitim sistemi ve öğretim programı aynı olduğu halde bugün medreseler terörle birlikte anılır hale gelmiştir. Üstelik medreselerin yüzleşmek zorunda olduğu sorun sadece marjinalleşme tehlikesi ya da şaibesi değil, aynı zamanda medreselere terör gerekçesiyle içeriden ve dışarıdan yönelen politik müdahaleler ve baskılardır. Belki de bölgede radikal oluşumların sempatican kazanmasına neden olan ve militan sayısını arttıran asıl etken siyasi aktörlerin bu tür baskıları ve olumsuz tutumlarıdır.

Medreseler üzerinde gizli ya da aşikâr olarak oynanan bu oyunları tam anlamıyla açığa çıkarmak ve çözüme kavuşturmak en azından şimdilik pek mümkün görünmese de, Pakistan medreselerinin büyük bir kısmının siyasetten ve terörden uzak olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, Afgan sınırındaki marjinal eğilimli kayıt dışı bazı medreseler ile militarist gruplarla bağlantılı oldukları izlenimi veren sayılı medreseler diğer medreseleri de zan altında bırakmaktadır. Açıkça ifade etmek gerekirse, Deobendi ekolünden ayrılan ve Sipah-ı Sahabe, Leşker-i Cengvî ile irtibatlı olduğu bilinen radikal gruplara ait medreseler ile Leşker-i Tayyibe ile irtibatlı olduğu bilinen Ehl-i Hadis ekolüne bağlı birkısım medreseler ve Afganistan

⁸ Militarist medrese mensupları ile Pakistan hükümetinin önde gelenleri ve istihbarat elemanları arasında gerçekleşen gizli görüşmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nikhil Raymond Puri (2010). "The Pakistani Madrassah and Terrorism: Made and Unmade Conclusions from Literature", *Perspectives on Terrorism*, S. 4(4), s. 51-72.

sınır bölgesindeki Peştu medreseleri hariç tutulursa, diğer medreselerde güvenlik sorunu oluşturacak herhangi bir durum kayda geçmemiştir. (Asal ve dğr., 2008: 973; Birişik, 2007: 72; Winthrop ve Graff, 2010: 48) Bu medreselerden yola çıkarak genelleme yapmak doğru bir yaklaşım değildir. Medreseleri militan yetiştirmekle suçlayan araştırmalar nicelik ve nitelik bakımından yetersizdir. Medreselere yönelik böyle bir iddia ortaya atılacaksa, iddiayı temellendirecek kapsamlı araştırmaların yapılması bilimsel bir zorunluluktur. Bu yapılırken, medrese eğitimi dışında gençleri marjinal gruplara yaklaştıran sosyal ve sosyal faktörlerin de araştırılması gerekir.

Pakistan medreseleri, modern eğitim sisteminin din eğitimi ihtiyacına cevap verememesinin bir sonucu olarak, maruz kaldığı tüm siyasal müdahalelere ve suçlamalara rağmen halktan yoğun teveccüh görmekte ve varlığını sürdürmektedir. Ancak medreselerde yürütülen din eğitimi programları ve öğretim yöntemleri kapsamlı olarak yenilenememiş ve çağın gerisinde kalmıştır. Medreselerin çok yönlü bir reforma ve modernleşmeye gereksinimi vardır. Bu konuyla ilgili olarak medrese mensupları ve hükümet yetkilileri tarafından bugüne değin çeşitli platformlarda yapılan müzakerelerden sonuç alınamamıştır. Hükümet yetkilileri, medrese programlarının modernize edilmesine yönelik çalışmaların başarısızlıkla sonuçlanmasından medrese otoritelerini sorumlu tutmuşlardır. Oysa bu reformlar çoğunlukla geleneksel eğitim sektörünü tam olarak anlamaktan uzak, halkın medrese geleneğine sahip çıkmasından ve medreselerin halk üzerindeki etkisinden rahatsız olan bir kısım bürokratlarca hazırlanmıştır. Dolayısıyla bu konuda devlet eliyle gerçekleştirilmek istenen değişimler, çalışmalara dahil edilmeyen medrese mensupları tarafından büyük ölçüde kulak ardı edilmiştir. Bir başka deyişle, ulemânın karar mekanizmasının dışında bırakılması sonucu hükümet yetkililerine karşı oluşan şüphe ve tereddütlere tepeden inme reform dayatmaları da eklenince medrese çevrelerindeki tepki ve direnç de artmış ve taraflar kısır döngü içerisine girmiştir. Bununla birlikte, bu sorun tek başına, İslam dünyasının geleneksel din eğitimi kurumları olan medreselerin marjinalleştiği ve radikal eğilimli gençler yetiştirdiği anlamına gelmemektedir. Burada eğer bir suçlu aranacaksa, medreseleri bugünkü tartışmalı konuma sürükleyen jeo-politik ve sosyo-politik olaylar ve olgular çerçevesinde aranmalıdır.

KAYNAKÇA

- ACAR, Yusuf (2011). "Üsâme bin Ladin", *Aksiyon*, S. 857, s. 20-22.
- AEPAM (2013). *Pakistan Education Statistics 20011-2012*, *Academy of Educational Planning and Management, Statistics Study No.252*, Islamabad: AEPAM Ministry of Education Publications.
- AHMAD, Mumtaz (2009). *Madrassa Reforms and Perspectives: Islamic Tertiary Education in Pakistan*, The National Bureau of Asian Research NBR Project Report.
- AHMED, Khaled (2006). "Islamic Extremism in Pakistan", *South Asian Studies*, sayı: 10, , s. 72;
- ALI, Saleem, H. (2009). *Islam and Education: Conflict and Conformity in Pakistan's Madrassahs*, Karachi: Oxford University Press.
- ASAL, Victor, Christine Fair ve Stephen Shellman (2008). "Consenting to a Child's Decision to Join a Jihad: Insights from a Survey of Militant Families in Pakistan", *Studies in Conflict & Terrorism*, S. 31(11), s. 973-994.
- BANO, Masooda (2007). "Beyond Politics: The Reality of a Deobandi Madrasa in Pakistan", *Journal of Islamic Studies*, S. 18(1), s. 43-68.
- BİRİŞİK, Abdulhamit (2007). "Batı İçin Pakistan Medreselerinin İfade Ettiği Anlam Üzerine Yerinden Bir Bakış", *DEM Dergi*, S. 1(3), s.72-82.
- BLANCHARD, Christopher M. (2007). *Islamic Religious Schools, Madrasas: Background*, CRS Report for Congress, RS21654.
- BUTT, Tahir Mehmood (2012). "Social and Political Role of Madrassa: Perspectives of Religious Leaders in Pakistan", *South Asian Studies*, S. 27(2), s. 387-407.
- ÇEVİKALP, Mesut (2011). "El-Kaide'yi Demokrasi Bitirir", *Aksiyon*, S. 857, s. 23-27.
- ÇOLAKOĞLU, Selçuk (2007). "Dış Politika Yapım Sürecinde Din Faktörünün Etkisi: Pakistan Örneği", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 36, s. 61-82.
- FAIR, C. Christine (2009). *The Madrassah Challenge: Militancy and Religious Education in Pakistan*, Lahore: Vanguard Books Press.
- FAIR, C. Christine (2012). "The Enduring Madrasa Myth", *Current History: South Asia*, S. 111(744), s. 135-140.
- GÜRBÜZ, Beyhan (2008). *Dini Motifli ve Uluslararası Bir Terör Örgütü Olarak El-Kaide*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- HAQQANI, Husain (2004). "The Role of Islam in Pakistan's Future", *The Washington Quarterly*, S. 28(1), s. 83-96.
- HUSSAIN, Munawar ve Maria Qureshi (2007). "Madrasah Education in Pakistan: Issues & Its Effects on Education System of Pakistan", *Journal of Educational Research*, S.10(2), S. 65-78.

- INSTITUTE OF POLICY STUDIES (2002). *Pakistan: Religious Education Institutions, Institute of Policy Studies Task Force Report*, Islamabad: Institute of Policy Studies Publications.
- JAVOID, Umbreen (2011). "Thriving Fundamentalism and Militancy in Pakistan: An Analytical Overview of their Impact on the Society", *South Asian Studies*, S. 26(1), s. 9-18.
- KAYMAKCAN, Recep ve İbrahim Aşlamacı (2012). "Pakistan Medreseleri: 11 Eylül Sonrası Yöneltilen İddialar ve Reform Çalışmaları", *Değerler Eğitimi Dergisi*, S. 10(24), s. 101-126.
- KHOKHAR, Moniza (2007). "Reforming Militant Madaris in Pakistan", *Studies in Conflict & Terrorism*, S. 30(4), s. 353-365.
- KOZICKI, Richard J. (2002). "The Changed World of South Asia: Afghanistan, Pakistan and India after September 11", *Asia Pacific: Perspectives*, S. 2(2), s. 1-10.
- KRONSTADT, K. Alan (2004). *Education Reform in Pakistan*, CRS Report for Congress, RS22009.
- LEIRVIK, Oddbjorn (2008). "Religion in School, Interreligious Relations and Citizenship: The Case of Pakistan", *British Journal of Religious Education*, S. 30(2), 143-154.
- MALIK, S. Jamal (1989). "Islamization in Pakistan 1977-1985 The Ulama and Their Places of Learning", *Islamic Studies*, S. 28(1), s. 5-28.
- NAYYAR, A. H., (1998). "Madrasah Education Frozen in Time", Pervez Hoodbhoy (Ed.), *Education and the State: Fifty Years of Pakistan*, Karachi:Oxford University Press.
- NOOR,Farish A., Yoginder Sikand, Martin van Bruinessen (2008). *The Madrasa in Asia: Political Activism and Transnational Linkages*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- PURI, Nikhil Raymond (2010). "The Pakistani Madrassah and Terrorism: Made and Unmade Conclusions from Literature", *Perspectives on Terrorism*, S. 4(4), s. 51-72.
- RAHMAN, Tariq (2004). "Denizens of Alien Worlds: A Survey of Students and Teachers at Pakistan's Urdu and English Language Medium Schools and Madrassas", *Contemporary South Asia*, S. 13(3), s. 307-326.
- RAHMAN, Tariq (2006a). "Denizens of Alien Worlds: A survey of the Education System of Pakistan", *Journal of Islamic Studies*, S. 17(2), s. 238-243.
- RAHMAN, Tariq (2006b). *Denizens of Alien Worlds: A Study of Education, Inequality and Polarization in Pakistan*, Karachi: Oxford University Press.
- RASHMI,Singh (2011). "Thinking About the Law of Unintended Consequences", *Journal of Terrorism Research*, S. 1(1), s. 70-73.
- SHAIKH, Riaz Ahmed (2009). "Developing Extremist: Madrasah Education in Pakistan", Derrick M. Nault(Ed.), *Development in Asia: Interdisciplinary, Post-Neoliberal, and Transnational Perspectives*, Florida:Brown Wolker Press.
- SHAPIRO, Jacob N. ve C. Christine Fair (2010). "Understanding Support for Islamist Militancy in Pakistan", *International Security*, Winter, S. 34(3), s. 79-118.
- SIDDIQUE, Qandeel (2008). *Weapons of Mass Instruction? A Preliminary Exploration of the Link Between Madrassas in Pakistan and Militancy*, FFI-Report 2008/02326.
- USHER, Graham (2008). "The Struggle for Pakistan Continues", *Middle East Report*,S. 38(246), s. 1-8.
- YALÇINKAYA, Alaeddin (2012). "Siyasi Sınırlar ve Teröre Etkisi: Kandil Dağı ve Svat Vadisi", *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, S. 3(2), s. 43-54.
- ZAIDI, Syed Manzar Abbas (2013). *Madrasa Education in Pakistan: Controversies, Challenges and Prospects*, SISA Report No. 3.
- ZIA, Rukhsana (2003). "Religion and Education in Pakistan: An Overview", *Prospects*, S. 33(2), s. 165-178.